

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4

No 9

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

*Elektron nashr. 424 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 7-sentyabrda ruxsat etildi.*

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar bo'yicha prorektor v.b.
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessor
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Musayeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori
Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d.,(PhD) TAQU katta o'qituvchisi
Djudi Smetana, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Krissi Lyuis, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya
Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)

Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Innovatsion siyosatni amalga oshirish yo'nalishlari.....	16
Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, Zaynutdinova Umida Djalolovna	
Tijorat banklari kredit portfelini boshqarishning bozor mexanizmlari va ularni joriy etishdagi muammolar	21
Yusupov Shoxzod Maxmatmurodovich	
Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish davrlari ekonometrik modelini yaratish masalalari.....	24
Abdullayev Farxod Ozodovich	
Marketing yondashuvi asosida Sirdaryo viloyatining investitsion salohiyatini baholash usullari.....	35
Xolmurotova Diyoraxon Ibragimovna	
Bevosita soliqlar ma'muriyatchiligi.....	41
Idrisov Alisher Otajonovich	
Soliq nazorati va transfert narxni belgilashda soliq nazoratini tashkil etishning xorij tajribalari.....	46
Abdiev Jaxongir Ibragimovich	
Soliq siyosati va strategiyasining ilmiy-nazariy tahlili.....	53
Djumaniyazov Marks Quranbaevich	
Pestel tahlili – muvaffaqiyatli investitsiya qarorlarini qabul qilish asosi	60
Shaislamova Nargiza Kabilovna	
Tijorat banklari tomonidan biznes loyihalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning o'ziga xos xususiyatlari.....	67
Asrorov Azizbek Isomiddin o'g'li	
The significance, problems and solutions of the green economy in the New Uzbekistan economy.....	74
Sattorova Mehriniso, Ibragimova Gulchehra Tohirovna	
O'zbekistonda kichik va o'rta biznesni soliqqa tortishning joriy qilinishi va rivojlanish tendensiyasi	79
Otamuradov Nuriddin Najmiddinovich	
Korporativ boshqaruvni innovasion rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning nazariy asoslari	87
Xalmuradov Elmurod Dilmuradovich	
Международный опыт стимулирования инновационной деятельности.....	93
Абдиуалиева Гулзада Азатовна	
How does foreign direct investment promote economic growth?	98
O'tkirova Bonu Azamat kizi	
Mintaqalarni barqaror rivojlantirishning konseptual asoslari va ular evolyutsiyasi.....	102
Umarov Abduvaxob Tursunovich	
Technological Innovations of Electronic Payment Systems.....	107
Mirkomil Boboyorov Murodullaevich	
Ta'lim xizmatlari sohasida davlat-xususiy sherikligining rivojlanishida xorij tajribasining o'rni va ahamiyati.....	115
Imomov Xolmurod Norqul o'g'li	
O'zbekiston iqtisodiyotiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investisiya va xorijiy kreditlar jalb qilish samaradorligi tahlili	119
Maksudov Abdumalik Xodievich	
Davlat ehtiyojlari uchun tovarlar (ishlar, xizmatlar) xarid qilishni takomillashtirish	124
G'ofurov Temur Baxrom o'g'li	

Mamlakatimizda oziq-ovqat sanoatini rivojlanish holati va uning dolzarbligi	129
Turg'unov Muxriddin Mo'ydinjon o'g'li	
Turizmda innovatsiyalarni qo'llash imkoniyatlari.....	133
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li	
Davlat budjetining solikli daromadlari tahlili	139
Abduraimova Nigora Radjabovna	
Soliq yuki soliq tizimining qanchalik samarali ekanligini aniqlovchi muhim mezon	143
To'lakov Ulug'bek Toshmamatovich	
O'zbekiston sanoat korxonalarida xom ashyo resurslaridan samarali foydalanishning hozirgi holati, muammolari va mintaqaviy xususiyatlari (qashqadaryo viloyati misolida).....	151
Ochilov Akram Odilovich, Xazratov Sarvar Ibragimovich	
Состояние туристической инфраструктуры Ташкентской области.....	156
Гаппарова Майрамхон Зафар кизи	
Sanoatlashuvning ekologik ta'siri va "yashil" iqtisodiyotga o'tishning asoslari	161
Nosir Maxmudov, Lola Azimova	
Iqtisodiyotni raqamlashtirishda sinergetik ta'sirning nazariy asoslari	167
Maxmudova Zoxida Maqsudali qizi, Normurodov Xusan	
Davlat budjeti xarajatlaridansamarali foydalanishni takomillashtirish.....	173
Sherxon Tuychiyev	
Savdo korxonalarida ta'minot zanjirining asosiy bosqichlari va muammolari.....	177
Ergashev Jahongir Baxodirovich	
Kichik biznes subyektlarining innovatsion loyihalarni moliyalashtirish yo'llari	180
Ergashev Firuz Baxodirovich, Ishturdiev Hasan Abdigapparovich	
Budjet tashkilotlarida qurilish-ta'mirlash xarajatlari hisobining asoslari.....	184
Azizova Zilola Lochin qizi	
Xorijiy mamlakatlarda tadbirkorlik subyektlari tomonidan mahallilashtirish asosida mahsulot ishlab chiqarishning o'ziga xos jihatlari	191
Mirzabaev Xusniddin Muxamadjonovich	
Suv ekologiyasining asosiy yo'nalishi va uning fandagi o'rni.....	200
Musayeva Muqaddas Abdurashid qizi	
Анализ прибыли агропромышленности	204
Гафурова Азизахон Фатиховна	
Systematic analysis of briquette mass pressing equipment approach	209
Kobilov Khasan Khalilovich, Sharipova Nazira Rakhmatilloevna	
An Econometric Assessment of the Effects of Fintech on Economic Growth in Developed Countries	213
Anvarkhonov Abdulatifkhon Jamshidkhon ugli	
Raqamli iqtisodiyot rivojida korporativ boshqaruv faoliyatining roli	216
Muxitdinov Ulug'bek Diyarovich	
Значение промышленной сети в развитии деятельности предприятий малого бизнеса.....	221
Кодиров Жавлонбек Нематуллаевич	
Tadbirkorlik kambag'allikni qisqartirishning asosiy yo'nalishi.....	225
Xolmirzayev Abdulxamid Xapizovich	
Kichik biznes subyektlarida mahsulot ishlab chiqarishda innovatsiyani joriy etish masalalari.....	230
Mirzayev Kobil Nosirjonovich	
Investisiya faoliyatini moliyalashtirish manbalarini rivojlantirish mexanizmlari.....	236
Ismailov Dilshod Anvarjonovich	

Innovasion iqtisodiyotni shakllantirish sharoitida sifat menejmentini joriy etishning nazariy-uslubiy masalalari.....	242
Zarina Ashurova	
Social media marketing strategies for small businesses.....	247
Mannonov Shahzod Istam ugli	
Xalqaro shartnomalar qoidalarini qo'llashning xalqaro va milliy uslubiy tamoyillarining o'zaro ta'siri.....	250
Rajapov Shuxrat Zaripbaevich	
Neft-gaz, yoqilg'i energetika sanoati sohasidagi yirik soliq to'lovchilarda soliq nazoratini samarali tashkil etish va takomillashtirish masalalari	258
Abdullaev Shuxrat Sultanbaevich	
Суть и значимость инновационных технологий в региональном управлении	266
Муминов Фазлиддин Хусниддин угли	
SWOT-анализ использования социальных сетей в туристической индустрии узбекистана	279
Касимова Зилола Гуламиддиновна	
Germaniya tajribasidan foydalanish orqali o'zbekistonda turizm sohasidagi kadrlar salohiyatini rivojlantirish masalalari	287
Xamidova Mo'tabarxon Abdumalik qizi, Ochilov Akram Odilovich	
Blockchain texnologiyasining bank operatsiyalari xavfsizligini ta'minlashdagi o'rni.....	291
Mirpulatova Luiza Mansurovna	
Tijorat banklarini reytingini aniqlashda bankometr modelidan foydalanish yo'llari.....	294
Karabaev Nodir Abduhamidovich	
Значение business city как инфраструктурного объекта	303
Солиева Умида Алишер кизи	
The potential for the development of wage labor as a factor	308
Usmanov Ilkhom Achilovich	
Ways to improve the organizational and economic mechanism of business tourism in Uzbekistan.....	312
Musayeva Shoirazimovna, Usmanova Dilfuza Ilkhomovna	
Kichik biznes subyektlarining faoliyatini baholashning metodologik asoslari	318
Mavrolov Ravshan Ne'matjonovich	
Kichik korxonalarini rivojlantirishda xorij tajribalaridan foydalanish.....	324
Ergasheva Nigora Abdigapparovna	
Mamlakatimizda intensiv baliqchilikni rivojlantirishning dolzarb masalalari	328
Mamatqulov Nurbek O'razali o'g'li	
Уменьшение выбросов парниковых газов и переход к возобновляемым источникам энергии	331
Р.Т. Шомуродов, И.И. Бахадиров, Р.Т. Умаров, И.Ш. Жамолиддинова	
Ipoteka bozorida investision muhitni yaxshilash yo'llari.....	341
Abdullaev Muhammadsodiq Isroil o'g'li	
Muammoli kreditlar: yechimlari va istiqbollari.....	346
Kalandarov Abdulla Baxtiyorovich	
Ishlab chiqarish korxonalarida risklarni boshqarish va ta'sirini baholash uslubiyati.....	351
Muxitdinov Shuhrat Ziyavitdinovich	
Zamonaviy sharoitda PR (jamoatchilik bilan aloqalar)ning mazmuni va ahamiyati.....	356
Ergasheva Fotimaxon Ibragimovna	
O'zbekiston moliya tizimida mahalliy moliyaning o'ziga xos xususiyatlari	361
Xikmatillayeva Dildora Shavkat qizi	

Rahbar kasbiy motivatsiyasini rivojlantirish ko'nikmalarini takomillashtirish Shadiyev Sherzod Fayzullayevich	366
Improvement of marketing communication strategies in chemical industry enterprises Muminova Dildora Dilshadovna	375
Mikromoliya tashkilotlarida islom moliyaviy instrumentlarini joriy etishni takomillashtirish Axmedova O'g'ilshod Musurmonqul qizi	380
Tijorat banklarida aktivlar sifatini tasniflashning nazariy jihatlarini Qodirova Nafisa Ilhomovna	384
Importance-performance analysis as a useful tool for marketing audit processes of HEIs in Uzbekistan Nurillo Umarkhonov	388
Тенденции энергетики будущего: шаги в новую фазу Абдураимова Нигора Раджабовна	396
Chet mamlakatlar pensiya tizimining o'ziga xos xususiyatlari Tursunov Zohidxo'ja Orifovich	405
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida tijorat banklar faoliyatini statistik tadqiq etish xususiyatlari Kutliyev Dilshod Orifovich	412
O'zbekistonda suv tanqisligining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishgata'siri Maxmudov Nosir Maxmudovich, Alimova Guzal Alisherovna	419

O'ZBEKISTONDA SUV TANQISLIGINING IJTIMOIY-IQTISODIY RIVOJLANISHGA TA'SIRI

Maxmudov Nosir Maxmudovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
i.f.d., professor

Alimova Guzal Alisherovna

Jamoat xavfsizligi universiteti
i.f.d., professor

Annotatsiya: Maqolada Sibir daryolarini burish bo'yicha iqtisodiy asoslar tahlil qilingan. Iqlim o'zgarishi, suv resurslari tanqisligi va Markaziy Osiyodagi ekologik muammolar kontekstida Sibirdan suv o'tkazish loyihalarining samaradorligi o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Sibir, sug'orish, ekologiya, iqtisodiy rivojlanish, iqlim.

Abstract: This article analyzes the economic foundations of diverting Siberian rivers. The effectiveness of water transfer projects from Siberia is studied, considering climate change, water resource shortages, and environmental issues in Central Asia.

Key words: Siberia, irrigation, ecology, economic development, climate.

Аннотация: В данной статье проанализированы экономические основы поворота сибирских рек. Изучена эффективность проектов по переброске воды из Сибири с учётом изменений климата, дефицита водных ресурсов и экологических проблем в Центральной Азии.

Ключевые слова: Сибирь, орошение, экология, экономическое развитие, климат.

KIRISH

Iqlimning salbiy oqibatlari haqidagi matnda bir qancha mantiqiy va imloviy jihatdan to'g'ri bayon qilingan fikrlar keltirilgan. Matnni yaxshilab qayta ko'rib chiqqanda, quyidagicha kamchiliklar yo'qolishi mumkin:

Iqlim o'zgarishining salbiy oqibatlari asosan rivojlanayotgan davlatlarga katta ta'sir ko'rsatmoqda. O'zbekiston ham bu jarayondan aziyat chekayotgan davlatlardan biri. Orol dengizining qurishi, qurg'oqchilik, issiq ob-havo sharoitlari, o'zgaruvchan yog'ingarchilik va chang bo'ronlari aholi sog'lig'iga va iqtisodiyotga jiddiy ta'sir qilayotgan ekologik muammolardir. Shuningdek, Afg'onistonda Qo'shtepa kanali qurilishi, ayniqsa, e'tiborga molik masaladir. Tolibon ma'muriyati ma'lumotiga ko'ra, kanal ikki bosqichda texnik va moliyaviy yordamsiz qurilishi kutilmoqda va Amudaryodan har yili 10 km³ suv tortib oladi. Bu Amudaryoda suvning kamayishiga va Sirdaryo suvlaridan qishloq xo'jaligi ehtiyojlari uchun ko'proq foydalanishga sabab bo'ladi.

Mamlakatimizda 1950 yildan 2020 yilgacha oʻrtacha harorat 2,9 darajaga oshgan. Oʻzbekistonda issiqxona gazlari chiqarishning 76% energetika sohasiga, 18% qishloq xoʻjaligiga va 6% boshqa sohalarga toʻgʻri keladi. BMTning iqlim oʻzgarishi boʻyicha hisobotlariga koʻra, er sharining oxirgi oʻn yillikda oʻrtacha harorati postindustrial davrga nisbatan 1 darajadan koʻproq oshgan. Bu oziq-ovqat va suv xavfsizligiga, inson salomatligiga, jamiyat va iqtisodiyotga salbiy taʼsir koʻrsatmoqda.

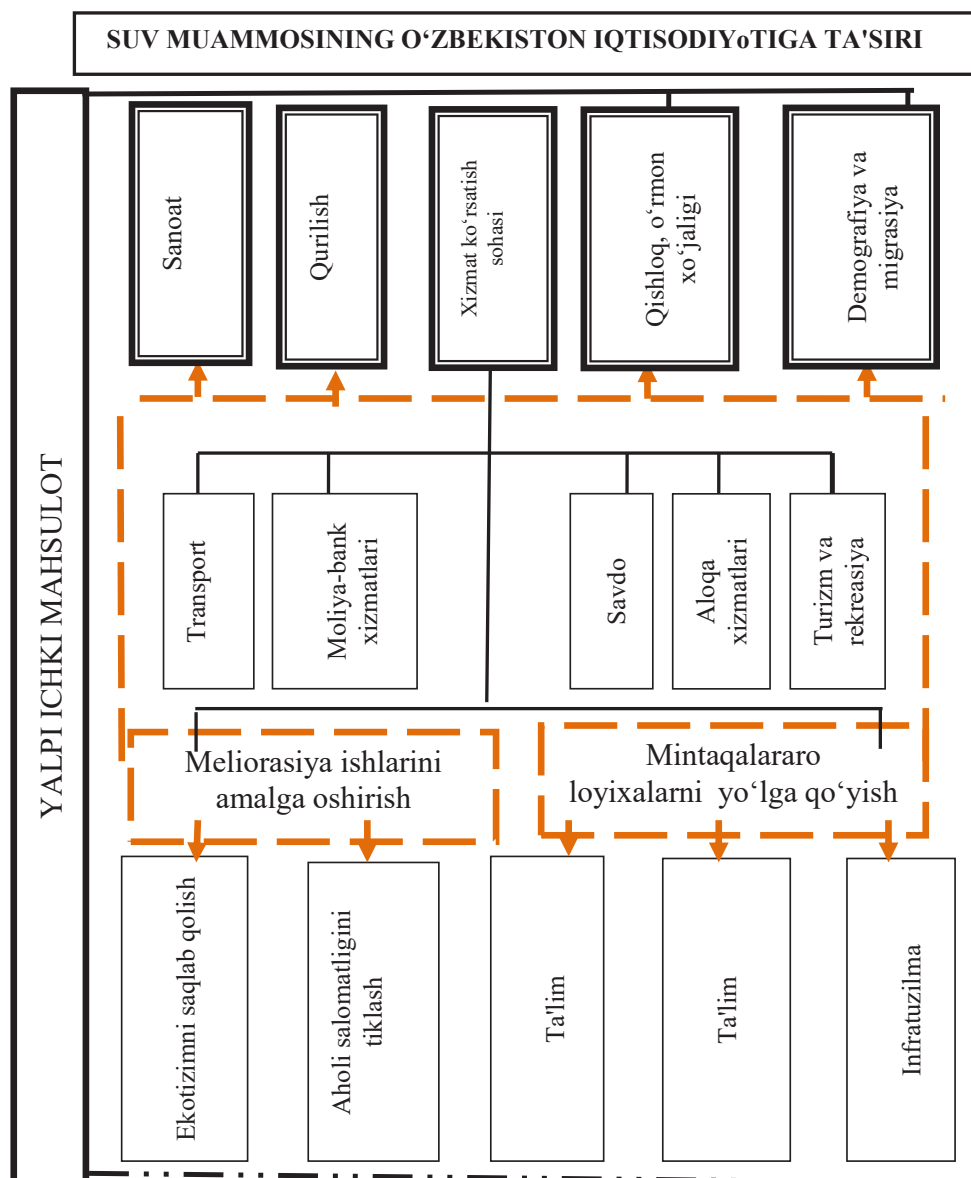
MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Sobiq ittifoqi Fanlar akademiyasining besh bo'limi tomonidan tayyorlangan ekspert xulosalari natijasida loyiha muddatlari 1984 yildan 2000 yilga ko'chirildi. Bir guruh akademik olimlar Markaziy Qo'mitaga "Shimoliy daryolar oqimining bir qismini burishning halokatli oqibatlari haqida" maktub yozib, loyihani to'xtatishni talab qildilar. Bunga javoban KPSS Markaziy Qo'mitasi Bosh kotibi Mixail Gorbachev nomidan meliorasiya samara-dorligini oshirish masalalari bo'yicha ekspert komissiyasi tuzildi. Natijada, 1986 yil 14 avgustda KPSS Markaziy Qo'mitasining "Shimoliy va Sibir daryolari oqimining bir qismini o'tkazish bo'yicha ishlarni to'xtatish to'g'risi-da"gi qarori qabul qilindi. Unga muvofiq, suvni Ob va Irtish daryolaridan G'arbiy Sibir, Ural, O'rta Osiyo va Qozog'iston iqtisodiy rayonlariga 2550 kilometr uzunlikdagi kanal qurish orqali o'tkazish loyihasi to'xtatildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Jahon bankining (JB) hisob-kitoblariga ko'ra, dunyo aholisining 60% yilning ma'lum bir davrida suv tanqisligini boshdan kechirmoqda. Suv resurslarining yanada tanazzulga uchrashi bo'lmasa ham dunyoning eng kambag'al va qurg'oqchil mintaqalari suv tanqisligi va suv bilan bog'liq eng jiddiy muammolarga duch keladi.

O'zbekiston suv tanqisligi darajasi yuqori bo'lgan dunyoning 164 mamlakati orasida 25-o'rinni egallaydi. JB ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda toza suv tanqisligi 2030-yilga kelib 7 mlrd kub metrga etishi mumkin, 2050-yilga kelib esa ikki baravar ko'payadi.

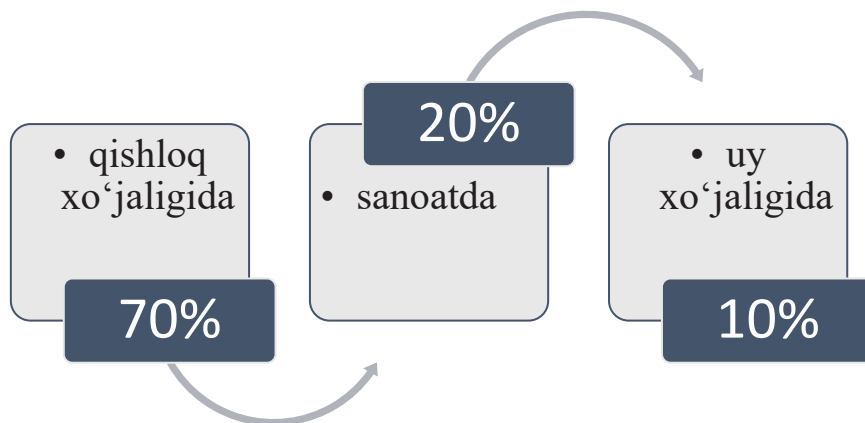

1-rasm. Suv muammosining O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'siri.

Yuqorida keltirilgan rasmdan (1-rasm) mintaqada suv muammosining qishloq va o'rmon xo'jaligiga qanday ta'sir qilishi ko'rinib turibdi. Suv tanqisligi hosildorlikni pasaytirishi va sug'orish xarajatlarini oshirishi mumkin, bu esa qishloq xo'jaligi bozorlari va mahsulot narxlariga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatishi ehtimoli bor. Sanoatga kelsak, ishlab chiqarish jarayonlari sovitish, tozalash va boshqa texnologik ehtiyojlar uchun suv resurslariga bog'liq bo'lgani uchun, suv tanqisligi ishlab chiqarish quvvati va suv narxiga bevosita ta'sir qilishi mumkin. Energetika sohasida esa gidroelektr energiyasi to'g'ridan-to'g'ri suv resurslariga bog'liq. Shu sababli, suv tanqisligi gidroenergetika ishlab chiqarishni qisqartirishi va energiya narxlarining oshishiga olib kelishi mumkin.

Bushakldamatnyaxlitvatushunarlibo'lib, har birsohaningsuv resurslariga bog'liqlik darajasi aniq ifodalangan.

2-rasm. O'zbekiston Respublikasida suv resurslaridan foydalanish.

Markaziy Osiyo miqyosida ushbu masalani ko'radigan bo'lsak, mamlakatlarning Markaziy Osiyoda suv va energetika infratuzilmasi uchun investisiyalarga bo'lgan ehtiyoji katta va 2021–2030-yillarda kamida 90 mlrd. dollarga baholanmoqda (har yili qariyb 9 mlrd. dollar atrofida), bu esa mintaqadagi hozirgi darajadan ancha yuqoridir. SEKning investision ehtiyojlari Qozog'iston uchun yiliga YalMning 1%, Qirg'iziston uchun YalMning 5,7%, Tojikiston uchun YalMning 7,4%, O'zbekiston uchun YalMning 3,5% va Turkmaniston uchun YalMning 1,7% tashkil qiladi.

Turizm va rekreasiya rivojlanishiga suv tanqisligi katta ta'sir ko'rsatadi. Suv resurslari ko'pincha mintaqalarning turistik jozibadorligida asosiy rol o'ynaydi. Suvning ifloslanishi yoki suv tanqisligi turizm sanoati va turizm daromadlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Suv tanqisligi inson salomatligi bilan ham bevosita va bilvosita bog'liq. Toza suvdan foydalanish aholi salomatligiga ta'sir qiladi. Suv ta'minoti bilan bog'liq muammolar yuqumli kasalliklarning tarqalishiga va sog'liqni saqlash xarajatlarining oshishiga olib kelishi mumkin. Suv bilan bog'liq muammolar shahar infratuzilmasiga, jumladan, suv ta'minoti, drenaj va suv toshqini nazorati tizimlariga ta'sir qilishi mumkin.

Suv muammosi migrasion jarayonlari bilan ham bevosita bog'liq. Aholi birligiga to'g'ri keladigan sug'orish maydonlarining bunday kamayishi o'z mamlakatlarida ish bilan ta'minlanish imkoniyatlarining qisqarishini va shunga mos ravishda mehnat muhojirlari sonining hozirgi millionlab mehnat migrantlari sonidan oshib ketishini anglatadi: Qirg'izistondan 1,2 million, Tojikistondan 0,8 mln, O'zbekistondan taxminan 3 mln. kishi. Bu qariyalar va bolalar foizining ko'payishiga olib keladi. Pirovardida, ularning barchasi mintaqa davlatlarining oziq-ovqat xavfsizligi darajasiga ta'sir qiladi.

Empirik dalillar ilmiy prognozlarga ko'ra quruqlikning umumiy maydoni va haddan tashqari qurg'oqchilikka duch kelgan aholi 1976–2005-yillarda rivojlangan 3% dan 2099-yil oxiriga kelib 7-8% gacha ikki baravar ko'payishi mumkin.

Uzoq muddatli istiqbolda Markaziy Osiyoda (MO) YalMning nisbatan yuqori o'sish sur'atlari saqlanib turilishi kutilmoqda. Bu ko'rsatgich demografik o'sish, ya'ni mintaqa aholisining hozirgi 74,4 mln. kishidan

2050-yilga borib 90 mln. kishigacha (BMT prognozlari) ko'payishi, shuningdek, sanoat, xizmat ko'rsatish va qishloq xo'jaligining jadal rivojlanishi bilan bog'liq.

2024-yilning 1-iyun holatiga O'zbekiston doimiy aholisi 37 133,5 ming kishini tashkil etdi. 2024-yil 1-yanvar holatiga shaharda doimiy aholining 50,1 foizini erkaklar, 49,9 foizini esa ayollar tashkil etgan. Shuningdek, qishloq joylarda doimiy aholining 50,6 foizini erkaklar, 49,4 foizini esa ayollar tashkil etgan.

O'zbekiston aholisining o'sish sur'ati 2021–2023-yillar mobaynida taxminan 700 ming kishini tashkil etadi. Hududlar bo'yicha doimiy aholisi soni eng ko'p Samarqand viloyatida 4 208,5 ming kishi, Farg'ona viloyatida

4 061,5 ming kishi, Qashqadaryo viloyatida 3 560,6 ming kishi, eng kam aholi soni Sirdaryo viloyatida 914,0 ming kishi, Navoiy viloyatida 1 075,3 ming kishi va Jizzax viloyatida 1 507,4 ming kishini tashkil etgan.

1-jadval.

Долгий аҳоли сонининг ёш гуруҳлари бўйича тақсимланиши

1 январь ҳолатига, минг киши

Ёш гуруҳлари	2021	улуши, %	2022	улуши, %	2023	улуши, %
Жами	34 558,9	100,0	35 271,3	100,0	36 024,9	100,0
Болалар сони 0-4 ёш	3 756,1	10,9	3 932,8	11,2	4 162,2	11,6
Ўсмирлар сони 5-13 ёш	5 872,3	17,0	5 984,1	17,0	6 031,2	16,7
Ёшлар сони (14-30 ёш)	9 726,6	28,1	9 685,6	27,5	9 654,4	26,8
Ўрта ёшлилар сони 31-59 ёш	12 279,3	35,5	12 565,7	35,6	12 893,6	35,8
Катта ёшлилар сони 60 ёш ва катталар	2 924,6	8,5	3 103,1	8,7	3 283,5	9,1

O'zbekiston Respublikasida 2024-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, 1 kvadrat kilometrga o'rtacha 82,0 kishi to'g'ri kelmoqda. Bu esa o'tgan yilning mos davriga nisbatan solishtirilganda 1,8 kishiga ortgan (2023-yil 1-yanvar holatiga 1 kv.km.ga 80,2 kishi). Hududlar bo'yicha tahlil etilganda aholi zichligining eng yuqori ko'rsatkichi Toshkent shahrida 6 787,5 kishi, Andijon viloyatida 789,4 kishi, Farg'ona viloyatida 600,8 kishini tashkil etgan bo'lsa, eng past ko'rsatkichlar Navoiy viloyati 9,7 kishi, Qoraqalpog'iston Respublikasida 12,0 kishini tashkil etgan.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, suv resurslariga bo'lgan ehtiyoj ortadi. Shu munosabat bilan O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev mamlakatdagi jiddiy suv muammolariga e'tibor qildi. Prezidentning so'zlariga ko'ra, namlik yo'qotilishi tufayli yo'qotishlar 5 milliard dollarni, ya'ni YalMning taxminan 6% ni tashkil qiladi. Kelgusi yillarda mamlakatda yiliga 15 mlrd kub. m³ etishmaydi. O'rtacha yillik iste'mol taxminan 50 mlrd kub. m³ tashkil qiladi.

Suv resurslarining etishmasligi, antropogen cho'llanish va boshqa muammolar bilan bog'liq muammolarni hal qilishda dunyo tajribasida, daryolarni suv ta'minoti muammosi bo'lgan hududlarga aylantirish usuli juda samarali qo'llaniladi.

Daryo oqimini o'tkazish bo'yicha Xitoy tajribasiXitoy: O'rta yo'nalishda suv o'tkazish loyihasi.

Janubdan shimolga oqim o'tkazish loyihasi Yangtze daryosining quyi, o'rta va yuqori oqimidagi uchta suv o'tkazish zonasidan iborat bo'lib, uchta suv o'tkazish yo'lini, ya'ni sharqiy, o'rta va g'arbiy yo'llarni tashkil qiladi. Ushbu uchta yo'nalish orqali loyiha Yangtze, Xuay, Xuanyo va Xay daryolarini bog'laydi. Shunday qilib, Markaziy Xitoyda suv resurslarini taqsimlashning umumiy sxemasi ishlab chiqildi, jumladan, "suvni nafaqat janubdan shimolga, balki Sharqdan G'arbga ham tartibga soluvchi va taqsimlovchi suv oqimlari shakllantirildi". Oqim suvlarini janubdan shimolga o'tkazish loyihasi bo'yicha suv ta'minotining taxminiy hajmi

44,8 milliard m³, jumladan, sharqiy yo'nalish bo'yicha 14,8 milliard m³, o'rta yo'nalish bo'yicha 13 milliard m³ va g'arbiy yo'nalish bo'yicha 17 milliard m³ ni tashkil etadi. Sharqiy yo'nalish qurilishining birinchi bosqichi yakunlandi – u bo'ylab suv ta'minoti 2013-yil 15-noyabrda boshlandi. O'rta yo'nalishning birinchi bosqichi doirasida 2014-yil 12-dekabrda suv ta'minoti boshlandi.

Olingan foyda

Janubdan Shimolga suv o'tkazish loyihasining ulkan afzalliklari Janubdan Shimolga suv o'tkazish loyihasi Xitoyning suv resurslarini taqsimlashni optimallashtirish va barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish uchun muhim strategik infratuzilma hisoblanadi. O'rta yo'lni birinchi bosqichida suvni birinchi

navbatda maishiy va sanoat ehtiyojlari uchun, ikkinchidan, qishloq xo'jaligi ehtiyojlari uchun 19 ta yirik va o'rta shaharlar, jumladan, Pekin va Tyanjin, shuningdek, Shimoliy Xitoy tekisligidagi 100 dan ortiq tumanlar bilan ta'minlaydi. Pekin va Tyanjin muhim siyosiy, iqtisodiy va madaniy markazlar, Xenan va Xebey provinsiyalari esa don etishtirish va sanoat markazlari hisoblanadi. Hozirgi vaqtda viloyatning suv ta'minoti aholi, iqtisodiyot, ekin maydonlari va mineral resurslarni rivojlantirishni ta'minlash uchun etarli emas.¹ Yillik suv tanqisligi 6 milliard m³ dan oshadi. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash maqsadida erosti suvlaridan haddan tashqari foydalanilmoqda. Hozirgacha Shimoliy Xitoy tekisligidan jami 120 milliard m³ dan ortiq erosti suvlari tortib olindi va uning chuqur suv qatlami haddan tashqari o'zlashtirilmoqda. Bundan tashqari, 65 ta suv resurslaridagi tafovut nafaqat barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish va odamlarning turmush tarziga jiddiy ta'sir ko'rsatibgina qolmay, balki atrof-muhit va ekologiyaning yomonlashishiga, jiddiy geologik ofatlarga olib keldi. Janubdan shimolga oqim o'tkazish loyihasi Sariq daryo, Huaihe va Haihe daryolari havzalarining "imkoniyatini" sezilarli darajada oshiradi, toza ichimlik suvi ta'minotini yaxshilaydi va axoli uchun qulay yashash muhitini va foydali ekologik mahsulotlarni ta'minlaydi. U asosiy milliy funksional zonalar strategiyasining amalga oshirilishini qo'llab-quvvatlaydi va ta'minlaydi, erlarni o'zlashtirishni optimallashtiradi va mintaqada odamlar, resurslar va atrof-muhitni muvofiqlashtirilgan rivojlantirishga yordam beradi.²

Xitoy loyihasining amalga oshirilishi bugungi kunga qadar 68 milliard m³ ortiq suv o'tkazish imkonini berdi, bu 176 milliondan ortiq axoliga foyda keltirdi.

Shuni aytish lozimki, Xitoy suv resurslarda muxtojligi bugungi kunda ham saqlanmoqda. Aynan shuning uchun SSSRning "Sibir daryolarini burilishi" mega loyihasi Xitoy uchun ham yangi ahamiyatga ega. Haqiqatan ham ushbu loyihaga ehtiyoj O'zbekiston, Qozog'iston va Sibirning janubiy hududlari uchun keskin sanaladi.

TAHLIL NATIJALARI

Yuqorida keltirilgan tahliliy ma'lumotlar asosida Markaziy Osiyo, hususan, O'zbekiston Respublikasida suv tanqisligini oldini olish va istiqbolda suv zaxiralarini ko'paytirishga qaratilgan islohotlarni davom ettirish maqsadga muvofiq. Shuningdek, mamalakatimizda aholi va iqtisodiyot tarmoqlari ehtiyojlari uchun suvlardan oqilona foydalanishni ta'minlash, suvlarni bulg'anish, ifloslanish va kamayib ketishdan saqlash, suvlarning zararli ta'sirining oldini olish hamda ularni bartaraf etish, suv ob'ektlarining holatini yaxshilashdan, shuningdek, suvga doir munosabatlar sohasida korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, fermer, dehqon xo'jaliklari hamda fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish masalalari ilmiy va amaliy izlanishlarda ustuvor bo'lishi zarur.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati

1. Салиев М. Обзор сектора водоснабжения и санитарии Узбекистана Министр жилищно-коммунального обслуживания Республики Узбекистан. mjko.uz/newsite/ru/about/o-nas.
2. Марказий Осиёда сув-энергетика комплексига йўналтирилган инвестициялар //Иқтисодий шарҳ. Илмий журнал №2,2022. В сухом остатке: как Узбекистан борется с водным кризисом. Президент Мирзиёев объявил о переходе к чрезвычайным мерам// газета "Известия" 10 декабря 2023, <https://iz.ru/1615844/igor-karmazin/v-sukhom-ostatke-kak-uzbekistan-boretsia-s-vodnym-krizisom>.
3. Перевод с английского. Источник: The Middle Route Project / Construction and Administration Bureau of South-to-North Water Diversion Middle Route Project.
4. Жаҳон сув кенгаши а'зоси, Давлатлараро мувофиқлаштирувчи сув комиссияси илмий ахборот маркази директори В. А. Духовниини интервьюсидан <https://sreda.uz/rubriki/voda/povorot-chasti-sibirskih-rek>.
5. <https://www.UzStat.DEMOGRAFIK%20HOLAT.pdf>
6. <https://review.uz>
7. <https://xabar.uz>

1 Перевод с английского. Источник: The Middle Route Project / Construction and Administration Bureau of South-to-North Water Diversion Middle Route Project.

2 Перевод с английского. Источник: The Middle Route Project / Construction and Administration Bureau of South-to-North Water Diversion Middle Route Project.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Shahzod Avilqulov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 9

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

